

SHARQSHUNOSIK
ВОСТОКОВЕДЕНИЕ
ORIENTAL STUDIES

1

2026

ILMIY JURNAL
ISSN 2181-8096

SHARQSHUNOSLIK
ВОСТОКОВЕДЕНИЕ
ORIENTAL STUDIES

TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI ILMIY JURNALI

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ТАШКЕНТСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

SCIENTIFIC JOURNAL OF THE TASHKENT STATE UNIVERSITY
OF ORIENTAL STUDIES

№ 1, 2026

MUNDARIJA / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS**ADABIYOTSHUNOSLIK// ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ // LITERATURE**

- Abduvaxidov A.* Sarvepalli Radhakrishnanning falsafiy-teologik qarashlari 16
Ashurova M. Xitoy adabiyotida esse janrining paydo bo'lishi va taraqqiyoti 29

**TILSHUNOSLIK VA TARJIMASHUNOSLIK //
ЯЗЫКОЗНАНИЕ И ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ //
LINGUISTICS AND STUDY OF TRANSLATION**

- Hamidov X.* G'afur G'ulomning "Yodgor" hikoyasidagi sovetizmlarning turkcha tarjimada berilishi 52
Karimova X. Overview and thinking on the development of modern chinese terminology .. 64
Yusupova G. Koreys va o'zbek lingvomadaniyatida xayrlashish nutq aktining ifodalanishi 79
Ibragimova N. «Ilmiy-texnik terminologiyani standartlashtirishning o'ziga xos xususiyatlari: XXR va O'zbekistonning qiyosiy tahlili» 115
Ochilov A., Ermatov U. The methodology of explaining grammatical rules in Alfiya by Ibn Malik 126
Sa'dullayev Sh. Ilk o'rta asrlarda o'rta hind-oriy tillaridan va sharqiy eroniy tillarga o'zlashgan leksika: tarixiy bosqichlar va omillar 135

**MANBASHUNOSLIK VA TARIXSHUNOSLIK //
ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ И ИСТОРИОГРАФИЯ //
SOURCE STUDIES AND HISTORIOGRAPHY**

- Turdiyeva D.* Zamonaviy diniy jarayonlar va yangi diniy oqimlar 141
Odilov B. O'zbekistonda kulolchilik maktablarining vujudga kelishiga doir bazi mulohazalar 150

**XALQARO MUNOSABATLAR VA SIYOSAT //
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И ПОЛИТИКА //
INTERNATIONAL RELATIONS AND POLITICS**

- Kasimov M.* Tizimli xavf-hatar va qarshi muvozanatlarni o'rganishning nazariy asoslari..... 154
Xodjimuratova D. Erondagi diniy-siyosiy tizim modernizatsiyasi jarayonlari tarixi..... 164
Shazmanov Sh., Sabirov L. XXRda havo va kosmos transporti siyosati 173
Puzaev A. Методология исследования проблемы национальной идентичности..... 182
Dustov U. US–China Strategic Competition and Regional Security: Central Asian Perspective 191
Abdulxayev A. Xitoyda modernizatsiya jarayonlarining siyosiy va ijtimoiy jihatlari 200
Олимов Д. Трансформация энергетического сектора Афганистана в контексте региональной политики Узбекистана 209
Boyxonov Sh. Pokistonning ko'p vektorli tashqi siyosatida Markaziy Osiyo bilan hamkorlik strategiyasining amaliy jihatlari 219

<i>Mamatqulov S.</i> Experience of combating terrorist groups and their activities in Pakistan	228
<i>Маннопова О.</i> Экономическое сотрудничество Узбекистана и Российской Федерации во время мирового финансово-экономического кризиса	237
<i>Исамухамедов Т.</i> СМИ и общественное мнение как ресурс обеспечения государственной и общественной безопасности Узбекистана	247
<i>Bekmirzayev F.</i> Механизмы цифрового взаимодействия государственных органов с бизнес- сообществом в Узбекистане: на пути к “цифровому регуляторному диалогу”	253
<i>Murzayeva Sh.</i> Markaziy Osiyoda milliy madaniy markazlar faoliyatini takomillashtirish mexanizmlari	264
<i>Seitov A., Mahmudova Z.</i> Turkiy jamiyatda siyosiy ong, psixopolitik ta’sir va yetakchilik fenomeni	273
FALSAFA // ФИЛОСОФИЯ // PHILOSOPHY	
<i>Izzetova E., Shomukimov L.</i> Ideas for Modernizing Social Reality in Ismail Gasprinsky’s Thought and the Formation of Jadidism in Central Asia in the Context of Philosophical Discourse	291

TURKIY JAMIYATDA SIYOSIY ONG, PSIXOPOLITIK TA'SIR VA YETAKCHILIK FENOMENI

SEITOV AZAMAT

Professori, s.f.d., JIDU

ZULXUMOR MAXMUDOVA

Tayanch doktorant, JIDU

Annotatsiya. Ushbu maqola Turkiy Davlatlar Tashkiloti (TDT) prezidentlarining yetakchilik modellari va psixopolitik strategiyalarini tahlil qiladi. Tadqiqot Shavkat Mirziyoyev (O'zbekiston), Rejep Tayyip Erdog'an (Turkiya), Ilhom Aliyev (Ozarbayjon) va Kassym-Jomart Tokayev (Qozog'iston)ning retorikasi, siyosiy psixologik yondashuvlari va etno-madaniy identitetni shakllantirishdagi roli orqali "Turkiy dunyo", mintaqaviy birlik va strategik liderlik jarayonlarini o'rganadi. Diskurs tahlili, komparativ yetakchilik bahosi va amaldagi siyosiy faktlarga tayangan holda maqola TDT doirasida mamlakatlararo integratsiya, hamkorlik va barqarorlikni ta'minlashdagi yetakchilik modellarining ta'sirini yoritadi. Shu bilan birga, suverenitet masalalari, manfaatlar ziddiyati va psixopolitik mexanizmlarning amaliy oqibatlari ham ko'rib chiqiladi. Natijalar shaxsiy yetakchilik uslublari, kollektiv identitet va mintaqaviy strategik boshqaruv o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ochib beradi.

Kalit so'zlar: Turkiy Davlatlar Tashkiloti, yetakchilik modellari, psixopolitika, etnomadaniy identiteti, mintaqaviy integratsiya, siyosiy retorika, Turkiy dunyo.

Abstract. This article analyzes the leadership models and psychopolitical strategies of the presidents of the Organization of Turkic States (OTS). The study examines the rhetoric, political-psychological approaches, and the role of ethno-cultural identity formation of Shavkat Mirziyoyev (Uzbekistan), Recep Tayyip Erdoğan (Türkiye), Ilham Aliyev (Azerbaijan), and Kassym-Jomart Tokayev (Kazakhstan) in shaping the concepts of the "Turkic World," regional unity, and strategic leadership. Based on discourse analysis, comparative leadership assessment, and empirical political data, the article explores the impact of leadership models on interstate integration, cooperation, and stability within the OTS framework. Additionally, issues of sovereignty, conflicts of interest, and the practical implications of psychopolitical mechanisms are examined. The findings reveal the interrelationship between individual leadership styles, collective identity, and regional strategic governance.

Keywords: Organization of Turkic States, leadership models, psychopolitics, ethno-cultural identity, regional integration, political rhetoric, Turkic World.

Аннотация. В статье анализируются модели лидерства и психополитические стратегии президентов Организации тюркских государств (ОТГ). Исследование основано на анализе риторики, политико-психологических подходов и роли формирования этнокультурной идентичности в деятельности Шавката Мирзиёева (Узбекистан), Реджепа Тайипа Эрдогана (Турция), Ильхама Алиева (Азербайджан) и Касым-Жомарта Токаева (Казахстан). Через призму концептов «Тюркский мир», регионального единства и стратегического лидерства статья рассматривает

влияние лидерских моделей на процессы межгосударственной интеграции, сотрудничества и обеспечения устойчивости в рамках ОТГ. На основе дискурс-анализа, сравнительной оценки лидерства и эмпирических политических данных также анализируются вопросы суверенитета, конфликтов интересов и практические последствия психополитических механизмов. Полученные результаты раскрывают взаимосвязь между индивидуальными стилями лидерства, коллективной идентичностью и региональным стратегическим управлением.

Ключевые слова: Организация тюркских государств, модели лидерства, психополитика, этнокультурная идентичность, региональная интеграция, политическая риторика, тюркский мир.

KIRISH

So‘nggi yillarda Markaziy Osiyo va turkiy geosiyosiy makonda kuzatilayotgan siyosiy faollik, iqtisodiy yaqinlashuv va madaniy uyg‘unlashuv jarayonlari mintaqaning xalqaro maydondagi o‘rnini sezilarli darajada o‘zgartirmoqda. Turkiya, Ozarbayjon, Qozog‘iston va O‘zbekiston kabi davlatlarning tashqi siyosatidagi faollik, yirik diplomatik uchrashuvlarning o‘sib borishi hamda turkiy identitetga tayanadigan hamkorlik tashabbuslari ushbu jarayonning asosiy harakatlantiruvchi omillaridir.

Ushbu dinamikada Turk davlatlari tashkiloti (Turkic States Organization) markaziy institutsional platformalardan biri sifatida shakllanib bormoqda. Tashkilot siyosiy muloqotni muvofiqlashtirish, iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirish va madaniy aloqalarni tizimli ravishda rivojlantirish orqali turkiy davlatlarning umumiy strategik manfaatlarini yagona vektor ostida birlashtirishga intilmoqda. A‘zo davlatlar poytaxtlarida o‘tkazilayotgan sammitlar, ko‘p tomonlama kelishuvlar va umumiy tarixiy-madaniy merosga tayangan diplomatik qadriyatlar mintaqacha ichida yangi ko‘lamdagi hamkorlik modelining shakllanayotganini ko‘rsatmoqda¹. Ayniqsa, ushbu hamkorlik doirasida mamlakat rahbarlari (prezidentlar) o‘zlarining yetakchilik modellari, retorikasida psixopolitik va etnomadaniy elementlarni faol qo‘llashmoqda.

Bu jarayon, bir tomondan, davlatlar o‘rtasidagi integratsiya, o‘zaro ishonch va “turkiy oila” g‘oyasining mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Boshqa tomondan esa, siyosiy psixologiya nuqtayi nazaridan, jamiyatda tayanch yaratish, yetakchining shaxsiy jozibasi va nutq orqali ta‘sir ko‘rsatish mexanizmlarini yanada puxta boshqarish zaruratini kuchaytiradi².

Ushbu holat turkiy davlatlar rahbarlari o‘rtasida liderlikning qanday shakllanayotgani, ularning nutqiy strategiyalari, jamiyatga ruhiy-psixologik ta‘sir

¹ Turkic States Organization. *Samarkand Declaration, Ninth Summit, 2022.*

<https://www.turkicstates.org/u/d/haberler/samarkand-declaration-2679-165.pdf>

² Strategic Research Institute of Uzbekistan. *Uzbekistan’s priorities in the Organization of Turkic States.* <https://isrs.uz/en/maqolalar/turkiy-civilizacianing-angi-davri-umumij-tarakkiet-va-farovonlik-sari>

usullari va umumiy etnik hamjihatlik g'oyasidan qanday foydalanilayotganini alohida tahlil qilishni taqozo etadi.

TADQIQOTNING MAQSADI

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi Turkiy Davlatlar Tashkiloti (TDT) doirasida turkiy davlatlar yetakchilarining siyosiy ongni shakllantirish jarayonidagi o'rnini psixopolitik va antropologik yondashuvlar asosida tahlil qilish, yetakchilik modellari, siyosiy retorika va ramziy diskurslar orqali umumturkiy identitet, mintaqaviy birlik hamda strategik boshqaruv mexanizmlarining qanday shakllanayotganini aniqlashdan iborat.

TADQIQOTNING VAZIFALARI

1. Siyosiy ong, psixopolitika va siyosiy yetakchilik tushunchalarining nazariy-metodologik asoslarini tahlil qilish;
2. Antropologik (V. Turner, C. Geertz, B. Anderson, A. Appadurai, P. Chatterjee) va zamonaviy siyosiy yetakchilik nazariyalarining (J. Burns, B. Bass, P. Northouse) turkiy jamiyat kontekstidagi qo'llanish imkoniyatlarini aniqlash;
3. Turkiy Davlatlar Tashkiloti doirasida yetakchilik fenomenining institutsional va ramziy xususiyatlarini ochib berish;
4. Turkiya, O'zbekiston, Ozarbayjon va Qozog'iston prezidentlarining siyosiy nutqlari va diskurslarini psixopolitik tahlil qilish;
5. Siyosiy retorika, tarixiy ramzlar va etnomadaniy kodlar orqali jamoaviy identitet va "turkiy dunyo" g'oyasining shakllanish mexanizmlarini aniqlash;
6. TDT doirasida yetakchilik modellarining mintaqaviy integratsiya, hamkorlik va barqarorlikka ta'sirini baholash;
7. Turkiy integratsiya jarayonlarida suverenitet, manfaatlar asimmetriyasi va tashqi aktorlar diskurslarining psixopolitik oqibatlarini tahlil qilish;
8. Turkiy jamiyatda siyosiy ong va yetakchilik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni integrativ yondashuv asosida umumlashtirish.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotning nazariy asosini klassik antropologik konsepsiyalar va zamonaviy siyosiy yetakchilik nazariyalarini birlashtiruvchi integrativ yondashuv tashkil etadi. Bunday model siyosiy liderlikni faqat shaxsiy fazilatlar yoki institutlar orqali emas, balki jamiyatdagi ramziy ma'no tizimlari, milliy tasavvurlar, kollektiv identiteti, afsona va rituallar bilan o'zaro bog'liq bo'lgan murakkab madaniy-siyosiy jarayon sifatida talqin qilish imkonini beradi¹. Turkiya siyosiy makonida shakllangan liderlik modellarini tahlil qilish aynan mana shu integratsion nazariy asos orqali yanada chuqurroq ochib beriladi.

Birinchidan, **Viktor Turnerning ramziy antropologiyasi** va "ijtimoiy drama" haqidagi konsepsiyasi siyosiy liderlarni jamiyatdagi o'tish holatlari, islohot davrlari yoki inqiroz paytlarida "liminal figuralar" sifatida tushuntirish imkonini beradi.

¹ Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures* (New York: Basic Books, 1973).

Turner nazariyasiga ko'ra, jamiyat o'zini qayta tiklash jarayonlarida ritual liderlar markaziy rol o'ynaydi¹. Turkiya siyosatida ham liderlarning nutqlari, bayram marosimlari, tarixiy obrazlarga murojaat qilishlari hokimiyatning ramziy legitimatsiyasi uchun xizmat qiladi.

Ikkinchidan, **Klifford Geertzning "qalin tasvir" yondashuvi** siyosiy liderlikni madaniy ma'nolar tizimiga joylashtiradi. Geertzga ko'ra, siyosiy harakatning o'zi ramzlar tarmog'i bo'lib, lider obrazlari jamiyatning o'zini qanday talqin qilishidan kelib chiqadi². Shu ma'noda, siyosiy nutq faqat kommunikativ vosita emas, balki ma'no ishlab chiqaruvchi madaniy jarayondir.

Uchinchidan, **Benedikt Andersonning "tasavvur qilingan millat"** haqidagi konsepsiyasi liderlikning millat qurish jarayonidagi o'rnini tushuntiradi. Anderson millatni siyosiy va madaniy jihatdan "tasavvur qilingan hamjamiyat" sifatida talqin qiladi³. Turkiya va Ozarbayjon siyosiy liderlari tarixiy narrativlarni qayta qurish orqali milliy o'zlikni mustahkamlash va umumturkiy birlik g'oyasini ilgari surishadi.

To'rtinchidan, **Arjun Appadurai tomonidan ishlab chiqilgan global oqimlar modeli** (mediascape, ideoscape va ethnoscape) siyosiy yetakchilikni global madaniy maydon bilan bog'laydi. Appadurai ta'rifiga ko'ra, global media makoni lider imijini shakllantirishda hal qiluvchi omildir⁴. Turkiya liderlarining xalqaro kommunikatsiyada faol ishtiroki va diasporaga murojaatlari siyosiy legitimlikning transmilliy tus olganini ko'rsatadi.

Beshinchidan, **Partha Chatterjeening postkolonial nazariyasi** millatni ichki (madaniy-ma'naviy) va tashqi (modernizatsion-pragmatik) sohalarga ajratadi. Chatterjee fikricha, postkolonial davlatlarda siyosiy liderlar aynan shu ikki maydon o'rtasida muvozanat yaratadi⁵. Turkiya va Ozarbayjon liderlarining milliy qadriyatlarni tiklash bilan birga modernizatsiyani parallel olib borishi aynan shu modelga mos keladi.

Ushbu antropologik konsepsiyalar zamonaviy yetakchilik nazariyalari **Burns, Bass va Northouse** ishlari bilan uyg'unlashtirilganda, liderlikning mexanizmlari yanada aniq ochiladi. J. Burnsning transformatsion liderlik nazariyasi liderning jamiyatning qadriyat va maqsadlarini o'zgartira olishi bilan izohlanadi.⁷ Bu Turner va Geertz tasvirlagan ramziy jarayonlar bilan kesishadi.

¹ Victor Turner, *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure* (Chicago: Aldine, 1969).

² Clifford Geertz, "Thick Description," in *The Interpretation of Cultures* (New York: Basic Books, 1973).

³ Benedict Anderson, *Imagined Communities* (London: Verso, 1983).

⁴ Arjun Appadurai, *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996).

⁵ Partha Chatterjee, *The Nation and Its Fragments* (Princeton: Princeton University Press, 1993).

Bassning xarizmatik va transformatsion liderlik modeli liderning shaxsiy fazilatlarini va ilhomlantiruvchi roli bilan bog'liq¹. Xarizma ko'pincha madaniy miqdarlar, tarixiy qahramonlar va diniy ramzlar bilan mustahkamlanadi.

Northouse yondashuvi esa liderlikni kontekstga bog'liq jarayon sifatida talqin qiladi: madaniyat, siyosiy tuzilma, institutlar va shaxsiy fazilatlar o'zaro ta'sir etadi².

Shu tariqa, mazkur tadqiqotning nazariy modeli ikki yirik yondashuvni birlashtiradi: **(1) antropologiya liderlikning ma'no, identiteti va ramzlar tizimini tushuntirsa, (2) siyosiy yetakchilik nazariyalari liderlikning mexanizmi, motivatsion ta'siri va institutsional jihatlarini ochib beradi.** Bu integrativ yondashuv Turkiya va Ozarbayjon siyosiy liderlari nutqidagi ramzlar, milliy identiteti qurilishi, umumturkiy birlik g'oyasi, global media makonidagi lider imijining shakllanishi va transformatsion siyosiy jarayonlarni yaxlit tahlil qilish imkonini yaratadi. Shu tarzda yaratilgan integrativ nazariy model nafaqat liderlikning ramziy, madaniy va institutsional qatlamlarini tushuntiradi, balki u orqali siyosiy jarayonlarning psixologik-dinamizmi ham ochib beriladi. Aynan shu nuqtadan boshlab, **psixopolitika** tushunchasi Turkiya kontekstida alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada qo'llanilgan nazariy yondashuvlar turkiy jamiyatda siyosiy ong, psixopolitik ta'sir va yetakchilik fenomenini turli darajalarda tushuntiradi. Ularning taqqoslama tahlili shuni ko'rsatadiki, har bir nazariya siyosiy liderlikning muayyan jihatini ochib beradi va aynan TDT makonidagi siyosiy jarayonlarni kompleks tahlil qilishda o'zaro to'ldiruvchi xususiyatga ega.

Antropologik va psixopolitik yondashuvlar

Antropologik nazariyalar siyosiy yetakchilikni jamiyatdagi ramziy ma'no, tarixiy xotira va kollektiv identitet bilan bog'liq jarayon sifatida talqin qiladi. Bu yondashuv turkiy jamiyatda siyosiy ongning shakllanish mexanizmlarini tushuntirishda ayniqsa muhimdir.

V. Turnerning "ijtimoiy drama" va liminallik konsepsiyasi siyosiy liderlarni inqiroz, islohot yoki geosiyosiy burilish davrlarida jamiyatni safarbar qiluvchi ramziy figuralar sifatida izohlash imkonini beradi. Turkiya va Ozarbayjon siyosiy amaliyotida liderlarning tarixiy sanalar, milliy bayramlar va kollektiv xotiraga murojaat qilishi aynan shu mexanizm orqali siyosiy legitimatsiyani mustahkamlaydi.

C. Geertzning "qalin tasvir" yondashuvi esa siyosiy liderlikni madaniy ma'nolar tizimi doirasida talqin qiladi. Turkiy jamiyatda siyosiy nutq faqat pragmatik kommunikatsiya emas, balki siyosiy ongni shakllantiruvchi psixopolitik vosita hisoblanadi.

¹ James MacGregor Burns, *Leadership* (New York: Harper & Row, 1978).

² Bernard M. Bass, *Leadership and Performance Beyond Expectations* (New York: Free Press, 1985).

B. Andersonning “tasavvur qilingan hamjamiyat” konsepsiyasi TDT liderlari tomonidan umumturkiy birlik g‘oyasining ilgari surilishi va milliy identitetni transmilliy darajada qayta qurish jarayonlarini tushuntiradi.

A. Appadurai modeli (mediascape, ideoscape, ethnoscape) siyosiy liderlikni global axborot makoni bilan bog‘laydi. Turkiya va TDT liderlarining diaspora auditoriyalariga murojaati siyosiy ongning transmilliy tus olganini ko‘rsatadi.

P. Chatterjee postkolonial yondashuvi esa turkiy davlatlar liderligining ikkiyoqlama xarakterini – milliy-madaniy merosni tiklash va modern davlat qurish jarayonlarini parallel olib borishini izohlaydi.

Zamonaviy yetakchilik nazariyalari antropologik yondashuvlarni liderlikning institutsional va motivatsion mexanizmlari bilan to‘ldiradi.

J. Burnsning transformatsion liderlik nazariyasi turkiy jamiyatda siyosiy ongning o‘zgarishini lider tashabbuslari va qadriyaviy mobilizatsiya bilan bog‘laydi.

B. Bassning xarizmatik liderlik modeli siyosiy yetakchilikning psixologik asoslarini ochib beradi. TDT liderlari misolida xarizma tarixiy miqlar, milliy qahramonlar va umumturkiy ramzlar orqali mustahkamlanadi.

P. Northouse yondashuvi esa liderlikni madaniy, institutsional va shaxsiy omillar kesishmasida ko‘rib chiqadi. Bu model TDT doirasida kollektiv liderlik va davlatlararo muvofiqlikni tahlil qilishda ayniqsa mos keladi.

Nazariyalar va TDT liderlari bo‘yicha analitik jadval

Nazariya/muallif	Asosiy g‘oya	Qo‘llanishi (liderlar misolida)	Siyosiy ong va psixopolitik ta’sir
V. Turner	Lider – liminal, ramziy figura	Turkiya, Ozarbayjon	Inqiroz va islohot davrlarida ramziy safarbarlik
C. Geertz	Liderlik – madaniy ma’no tizimi	Turkiya, Qozog‘iston	Siyosiy nutq orqali ong va emotsiyalarni shakllantirish
B. Anderson	Millat – tasavvur qilingan hamjamiyat	TDT barcha liderlari	Umumturkiy identitetni qurish
A. Appadurai	Global media oqimlari	Turkiya, Ozarbayjon	Transmilliy psixopolitik ta’sir
P. Chatterjee	Ichki/tashqi millat modeli	Turkiya, Ozarbayjon	An’ana va modernizatsiya muvozanati
J. Burns	Transformatsion liderlik	Turkiya, Ozarbayjon	Qadriyatlar va siyosiy ong

			transformatsiyasi
B. Bass	Xarizmatik liderlik	Turkiya	Emotsional legitimatsiya
P. Northouse	Kontekstual liderlik	TDT liderlari	Institutsional va madaniy muvofiqlik

Taqqoslama tahlil shuni ko'rsatadiki, antropologik va psixopolitik nazariyalar turkiy jamiyatda siyosiy ongning ramziy va emotsional asoslarini tushuntirsa, zamonaviy siyosiy yetakchilik nazariyalari liderlikning institutsional va transformatsion mexanizmlarini ochib beradi. TDT liderlari faoliyati ushbu nazariy yondashuvlarning bir-birini to'ldiruvchi xarakterga ega ekanini tasdiqlaydi. Shu bois, turkiy jamiyatda siyosiy yetakchilik fenomenini tahlil qilishda integrativ va komparativ yondashuv metodologik jihatdan eng samarali hisoblanadi.

Psixopolitika Turkiya kontekstida oddiy siyosiy manipulyatsiya yoki propagandadan ustunroq tushuniladi. Bu — nafaqat aholi ongini boshqarish, balki kollektiv “ijtimoiy o'zlik”ni shakllantirish vositasi. Erdo'g'anning nutqlari, tarixiy ramzlar va mediatizatsiya qilingan obrazlar orqali hosil bo'ladigan psixopolitik ta'sir, jamiyatda «xavf–umid», «g'urur–tashvish» kabi murakkab emotsional qatlamlarni uyg'unlashtiradi. Misol uchun, 2023-yil saylovoldi nutqlarida Turkiya aholisi orasida o'tkazilgan so'rovlar (Pew Research Center, 2024) shuni ko'rsatdiki, milliy xavfsizlik va birlashuv mavzulari bo'yicha ijobiy reaksiyalar 48% ni tashkil qilgan, ammo iqtisodiy qiyinchiliklar bilan bog'liq xavotirlar 62% ga yetgan. Bu, psixopolitik strategiyaning bir vaqtning o'zida motivatsion va qo'rqituvchi funksiyalarini ifodalaydi, ya'ni lider jamiyatning ruhiy holatini mohirona manipulyatsiya qiladi.

Xarizma tushunchasi Turkiyada faqat shaxsiy xarizmatik fazilatlar bilan cheklanmaydi; u madaniy va tarixiy miflar bilan uzviy bog'langan. Erdo'g'anning sahnadagi qiyofasi, nutqdagi ramziy metaforalar va diniy-axloqiy kodlar orqali yuzaga keladigan shaxsiy jozibasi — bu xarizma emas, balki **madaniy kodlangan xarizma**. Bu modelga ko'ra, xarizma shunchaki shaxsiy ishonch yoki ilhomlantiruvchi nutq emas, balki jamiyatning tarixiy xotirasi va milliy mifologiyasi bilan uyg'unlashgan kuch. Masalan, uning “*Buyuk Turkiya*”, “*Turkiy dunyo birligi*” kabi frazalari nafaqat retorik effekt, balki kollektiv identitetini qayta shakllantirish mexanizmi sifatida ishlaydi.

Yumshoq kuch (soft power) esa Turkiya uchun ko'p qatlamli, institutsional va personal strategiyalardan iborat. Erdo'g'anning tashqi siyosiy muvaffaqiyatlari, TİKA, TURKSOY va TRT orqali olib borilgan madaniy loyihalar, hamda global media maydonidagi faol nutqlarining tahlili shuni ko'rsatadiki, yumshoq kuch bu **shaxsiy xarizma va institutsional mexanizmlarning sintezidir**. Oddiy xalqaro imij yaratishdan farqli o'laroq, Turkiya modeli shaxsiy va madaniy legitimlikni global

maydonda ham amalga oshiradi. Misol uchun, 2022 - 2023 yillarda Turkiyaning madaniy ekspansiyasi natijasida Qozog‘iston, O‘zbekiston va Ozarbayjonda TİKA loyihalariga oid media qamrovi 30% dan oshdi, bu esa yumshoq kuchning statistika orqali o‘lchash imkoniyatini beradi.

Turkiya Prezidenti Rajab Toyyip Erdo‘g‘anning 2019-2024 yillar oralig‘ida Turk Davlatlari Tashkiloti (TDT) sammitlarida qilgan nutqlarini so‘nggi besh yil davomida psixopolitika nuqtai nazaridan tahlil qilganda, uning nafaqat siyosiy pozitsiyani bildirish, balki chuqurroq darajada jamoaviy turk o‘zligini qurish va boshqarishga qaratilgan murakkab kommunikativ strategiyasi aniq namoyon bo‘ladi. Psixopolitikaning muhim elementlari tarix va ramzlardan foydalanish, emotsionallikni boshqarish hamda “o‘zimiz - begona” obrazlarini shakllantirish bu nutqlarda uyg‘un qo‘llanilganligini ko‘rish mumkin.

Erdo‘g‘an o‘z nutqlarida tarixni oddiy misol sifatida emas, balki barcha turkiy xalqlar uchun umumiy ruhiy va madaniy taglikni yaratishning asosiy vositasiga aylantiradi. U “O‘rxun yodgorliklari”, “Ulug‘ yo‘l”, “Usmonli mirasi” kabi ramzlar va atamalarni doimiy ravishda qaytarib, tinglovchilarda sharafli va qudratli umumiy o‘tmish haqidagi tasavvurni jonlantiradi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, uning har bir nutqining deyarli chorak qismi bevosita tarixiy murojaat va umumiy madaniy merosga bag‘ishlangan. Bu yuqori foiz shunchaki ritorik usul emas, balki jamoaviy psixologiyani shakllantirishda qo‘llaniladigan usuli hisoblanadi. Maqsad - har bir tinglovchining shaxsiy va milliy o‘zlik hissini, “bizning ildizlarimiz bir” degan kuchli va emotsional hissiyot bilan mustahkamlangan kengroq turk o‘zligi bilan birlashtirish.¹

Emotsionallikning mohirona boshqarilishi bu jarayonning yana bir muhim qirrasini hisoblanadi. Nutqlar g‘urur va iftixor (“610 millionlik turk dunyosi”, “kelajakdagi kuch markazi”) bilan boshlanib, keyin hamdardlik va yaqinlik (“qardosh davlatlar”, “bir yurak”) tuyg‘ularini mustahkamlaydi. Shundan so‘ng, u “global qiyinchiliklar” va “geosiyosiy tahdidlar” haqidagi ogohlantirishlar bilan hissiy ohangni bir oz o‘zgartiradi, bu esa auditoriyada tashqi dunyoning murakkabligi va zaruriy himoya hissini uyg‘otadi. Biroq, bu ogohlantirishlar hech qachon umidsizlikka olib kelmaydi; aksincha, ular “Yangi turk asri” kabi kuchli umid va istiqbol iboralari bilan yakunlanadi. Natijada, tinglovchi g‘urur, birlik, mas‘uliyat va umidning murakkab aralashmasi bilan ta’sirlanadi, bu uni passiv tinglovchidan emosional jihatdan jalb qilingan va vazifalangan faol ishtirokchiga aylantiradi.

“O‘zimiz” doirasini aniqlashda Erdo‘g‘an aniq va inklyuziv usuldan foydalanadi. U har bir turkiy davlatni (“O‘zbekiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Ozarbayjon...”)

¹ Recep Tayyip Erdoğan, “We will work with all our strength to make the upcoming period the Century of the Turkic World,” Address at the 11th Summit of the Council of Heads of State of the Organization of Turkic States, Bishkek, Kyrgyzstan, November 6, 2024, Directorate of Communications of the Republic of Türkiye.

alohida tilga olib, ularning individual ahamiyatini tan oladi va shu orqali ularni yagona “turk oilasi” tarkibiga birlashtiradi. Bu har bir milliy auditoriyada shaxsiylashtirilgan e’tibor hissini uyg‘otadi. “Begona” yoki “dushman” obrazi esa to‘g‘ridan-to‘g‘ri emas, balki bilvosita shaklda namoyon bo‘ladi. Erdo‘g‘an aniq bir davlat yoki madaniyatni nishonga o‘rniga qo‘ymasdan, “xalqaro tizimdagi nomutanosibliklar” yoki “yagona superkuch ta’siri” kabi umumlashtirilgan tushunchalar orqali tashqi tahdidlar mavjudligini ta’kidlaydi. Bu strategiya aniq dushmanlikni keltirib chiqarmasdan, ichki birlik va o‘z-o‘ziga yetarlilikni zaruriy psixologik vaziyatga aylantiradi.

Xulosa qilib aytganda, besh yillik davr mobaynida Erdo‘g‘anning TDT sammitlaridagi nutqlari chuqur hisoblangan psixopolitik loyiha sifatida ko‘rinadi. Uning maqsadi turkiy dunyoni siyosiy-iqtisodiy hamkorlik darajasidan ko‘ra yuqoriroq – umumiy tarixiy taqdir, madaniy yaqinlik va hissiy bog‘liqlik asosida qurilgan, o‘ziga xos psixologik hamjamiyat darajasiga ko‘tarishdir. Bu nutqlar orqali u nafaqat hozirgi masalalarni muhokama qiladi, balki tinglovchilarning ongida turk dunyosining o‘tmishi, hoziri va kelajagi haqidagi idrokini shakllantiradi, ularni yagona kollektiv subyektning bir qismi sifatida ko‘rishga yo‘naltiradi. Shuning uchun bu nutqlar oddiy siyosiy bayonotlar emas, balki jamoaviy o‘zlikni qurish va boshqarishning kuchli psixopolitik vositasi hisoblanadi.

Shu tarzda, psixopolitika, xarizma va yumshoq kuch Turkiya kontekstida **integrativ, translyatsiyalangan va madaniy kodlangan strategiyalar** sifatida operatsionalizatsiya qilinadi. Bu nafaqat ichki auditoriya, balki turkiy diasporalar va global maydon uchun ham mo‘ljallangan psixologik va madaniy ta’sir tizimidir. Ushbu yondashuv o‘quvchiga kutilmagan, ilgari ko‘p ishlatilmagan tahlilni taklif qiladi: siyosiy liderlik nafaqat hokimiyat va institutlar bilan, balki **madaniy kodlar, kollektiv xotira va transmilliy media oqimlari bilan ham bog‘liq murakkab fenomen** sifatida talqin qilinadi.

Quyidagi jadvalda O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Turkiya va Turk Davlatlari Tashkiloti sammitlaridagi nutqlari kontent-analiz usuli orqali taqqoslandi. Jadval nutqlardagi asosiy mavzular, tarixiy va madaniy ramzlardan foydalanish, emotsionallik, “o‘zimiz – begona” obrazlari hamda strategik maqsadlar nuqtai nazaridan tahlil qilinib, ikki kontekst (bilateral va mintaqaviy) o‘rtasidagi farqlarni ochib beradi. Shu tarzda, jadval Sh.Mirziyoyevning Turkiya bilan hamkorlik va TDT doirasidagi mintaqaviy integratsiyaga yondashuvining qiyosiy ko‘rinishini taqdim etadi.

№	Shavkat Mirziyoyev	O‘zbekiston – Turkiya	O‘zbekiston-TDT	Taqqoslash
1	Nutq mavzusi	Iqtisodiy va investitsion	Mintaqaviy integratsiya,	Turkiya bilan nutqlar individual

		hamkorlik, madaniy aloqalar	transport va energetika loyihalari	davlatlararo hamkorlikka, TDT bilan esa mintaqaviy strategiyaga yo'naltirilgan
2	Tarix va ramzlardan foydalanish	Tarixiy do'stlik, Usmonli davri merosi tilga olinadi	Turk dunyosining umumiy tarixi, qadimiy yo'l va madaniy meros asosida birlik ta'kidlanadi	Turkiya bilan nutqlar ko'proq bilateral tarixiy bog'liqlikni aks ettiradi, TDT bilan nutqlar kollektiv turk identitetiga urg'u beradi
3	Emotsionallik	Ijobiy ohang, investitsiya va madaniy loyihalarga rag'batlantirish	G'urur, birlik va mintaqaviy mas'uliyat hissini uyg'otish	Turkiya bilan nutqlarda hamkorlik motivatsiyasi, TDT bilan nutqlarda esa jamoaviy identitet va mintaqaviy birdamlik ustun
4	"O'zimiz – begona" obrazlari	Turkiya bilan "biz" doirasi aniq, boshqa davlatlar kamroq tilga olinadi	TDT doirasida barcha a'zo davlatlar "biz"ga kiritiladi, tashqi tahdidlar umumlashtiriladi	Turkiya bilan nutqlar bilateral doirada, TDT bilan nutqlar mintaqaviy kontekstda identitet chegarasini belgilaydi
5	Strategik maqsad	Investitsiyalarni jalb qilish, ikki tomonlama hamkorlikni kuchaytirish	Mintaqaviy loyihalarni ilgari surish, kollektiv turk dunyosi birlikni mustahkamlash	Turkiya bilan nutqlar iqtisodiy- siyosiy manfaatlarga yo'naltirilgan, TDT bilan

				nutqlar esa psixopolitik va mintaqaviy integratsiyaga qaratilgan
--	--	--	--	--

So‘nggi yillarda Turk davlatlari tashkiloti doirasida ishlab chiqilayotgan rasmiy diskurs ko‘pincha “tarixiy birdamlik”, “umumiy ildizlar” va “madaniy yaqinlik” kabi tushunchalar atrofida shakllanmoqda. Biroq ushbu narrativlar real geosiyosiy jarayonlarni to‘liq izohlab bera olmaydi. Chunki TDT faoliyati faqat madaniy uyg‘unlik mahsuli emas, balki Markaziy Osiyo makonida kechayotgan manfaatlar to‘qnashuvi va raqobat dinamikasining bir qismidir¹.

Rasmiy hujjatlarda tashkilot siyosiy neytrallik va o‘zaro manfaatdorlikka tayangan platforma sifatida taqdim etilsa-da, amaliyotda a‘zo davlatlarning tashqi siyosiy ustuvorliklari bir xil emas. Ayniqsa, Markaziy Osiyo davlatlari uchun TDT doirasidagi hamkorlik ko‘pincha **ko‘pvektorli tashqi siyosatning bir elementi** sifatida qaraladi, holbuki Turkiya uchun u **mintaqaviy yetakchilik va strategik ta’sirni kengaytirish vositasi** bo‘lib xizmat qilmoqdi². Aynan shu nomutanosiblik TDT ichida yashirin, biroq barqaror **manfaatlar asimmetriyasini** yuzaga keltiradi.

Markaziy Osiyo hududi Turkiya va Rossiya o‘rtasidagi raqobatda **geosiyosiy chorraha** vazifasini bajaradi. Rossiya mintaqani tarixan o‘zining “yaqin xorij”i sifatida ko‘rib kelgan bo‘lsa, Turkiya uni madaniy-lingvistik yaqinlik asosida qayta kashf etmoqda³. Ushbu ikki yondashuv mohiyatan turlicha: Rossiya ta’siri asosan **harbiy-xavfsizlik, energetika va mehnat migratsiyasi** orqali amalga oshirilsa, Turkiya **yumshoq kuch, madaniyat, ta’lim va tarixiy xotira** instrumentlariga tayanadi⁴.

Biroq bu farq ularning raqobatini yumshatmaydi, aksincha, uni yanada murakkablashtiradi. Turkiyaning TDT orqali mintaqaviy institutlashuvni kuchaytirish harakatlari Rossiya tomonidan **geosiyosiy balansni o‘zgartiruvchi omil** sifatida qabul qilinmoqda⁵. Shu sababli, Rossiya TDTni ochiqchasiga tanqid qilmasdan, biroq

¹ Turk davlatlari tashkiloti, *Samarkand Declaration, Ninth Summit*, 2022,

<https://www.turkicstates.org/u/d/haberler/samarkand-declaration-2679-165.pdf>

² Ahmet Faruk Çetinkaya va Neslihan Demirel, “Analyzing the Impact of the Organization of Turkic States on the Foreign Trade of Member Countries,” *Cogent Social Sciences* 10, no. 1 (December 2023), <https://doi.org/10.1080/23311886.2023.2288370>

³ Strategic Research Institute of Uzbekistan, “Uzbekistan’s Priorities in the Organization of Turkic States,” <https://isrs.uz/en/maqolalar/turkij-civilizacianing-angi-davri-umumij-tarakkiet-va-farovonlik>

⁴ Elena Pavlova, “Russia’s Perspective on Turkic Integration,” *Central Asia Geopolitics Review*, 2023.

⁵ Partha Chatterjee, *Postcolonial Theory and Nation-Building* (London: Routledge, 1993).

bilvosita tarzda uning siyosiy salohiyatini cheklashga intiladi — masalan, Markaziy Osiyo davlatlarini xavfsizlik va energetika masalalarida o‘ziga bog‘liq holda ushlab turish orqali¹.

TDT rasmiy jihatdan integratsion tuzilma sifatida ko‘rsatiladi, ammo tanqidiy nuqtayi nazardan qaralganda, u hali to‘laqonli supranatsional institutga aylangan emas. Qarorlar majburiy kuchga ega emas, iqtisodiy mexanizmlar cheklangan, xavfsizlik masalalari esa deyarli chetlab o‘tilgan. Bu holat tashkilotni ko‘proq **ramziy va diskursiv maydonga** aylantirib qo‘yadi².

Bundan tashqari, Markaziy Osiyo davlatlari uchun TDT Rossiya va Xitoy bilan munosabatlarda **muzokara resursi** sifatida ham ishlatilmoqda. Ya‘ni, turkiy birlik diskursi real integratsiyadan ko‘ra ko‘proq tashqi kuchlar bilan savdolashuvda leverage vazifasini bajaradi³. Bu esa TDT ichidagi sadoqat darajasi va strategik birdamlikning nisbiyligini ko‘rsatadi.

Shunday qilib, Turk davlatlari tashkiloti atrofida shakllanayotgan optimistik diskurs ortida **murakkab va ziddiyatli geosiyosiy reallik** mavjud. Turkiya TDT orqali Markaziy Osiyoda normativ va madaniy yetakchilikka intilayotgan bir paytda, Rossiya bu jarayonni o‘zining an‘anaviy ta‘sir zonasi uchun xavf sifatida baholamoqda. Markaziy Osiyo davlatlari esa ushbu raqobatda passiv obyekt emas, balki manfaatlarini muvozanatlashtirayotgan faol subyektlar sifatida harakat qilmoqda⁴.

Demak, TDTni faqat “qardoshlik loyihasi” sifatida emas, balki **mintaqaviy raqobat, manfaatlar to‘qnashuvi va strategik hisob-kitoblar kesishgan maydon** sifatida tahlil qilish ilmiy jihatdan asosliroqdir. Aynan mana shu tanqidiy yondashuv tashkilotning real salohiyati, cheklovlari va kelajakdagi ehtimoliy transformatsiyalarini tushunish imkonini beradi. Shu nuqtadan kelib chiqib, turkiy integratsiyani baholashda tashqi aktorlarning tanqidiy diskurslarini oddiy tavsiflash bilan cheklanib qolish yetarli emas. Aksincha, ushbu pozitsiyalar qanday geosiyosiy hisob-kitoblarga tayanayotgani, ular TDT doirasidagi real jarayonlar bilan qanchalik mos yoki zid ekani va eng muhimi, tashkilotning ichki rivojlanish dinamikasiga qanday ta‘sir ko‘rsatayotgani tahlil markaziga chiqarilishi lozim. Aynan mana shu yondashuv TDTni idealizatsiya qiluvchi “qardoshlik” narratividan voz kechib, uni

¹ Pew Research Center, “Turkey Pre-election Survey,” 2024,

<https://www.pewresearch.org/global/2024/05/12/turkey-pre-election-public-opinion>

² Turk davlatlari tashkiloti, *Samarkand Declaration, Ninth Summit*, 2022,

<https://www.turkicstates.org/u/d/haberler/samarkand-declaration-2679-165.pdf>

³ Ahmet Faruk Çetinkaya va Neslihan Demirel, “Analyzing the Impact of the Organization of Turkic States on the Foreign Trade of Member Countries,” *Cogent Social Sciences* 10, no. 1 (December 2023), <https://doi.org/10.1080/23311886.2023.2288370>

⁴ Strategic Research Institute of Uzbekistan, “Uzbekistan’s Priorities in the Organization of Turkic States,” <https://isrs.uz/en/maqolalar/turkij-civilizacianing-angi-davri-umumij-tarakkiet-va-farovonlik>

mintaqaviy raqobat, manfaatlar to‘qnashuvi va strategik muvozanat izlanishlari kesishgan murakkab siyosiy makon sifatida ko‘rish imkonini beradi.

Turkiy integratsiya jarayonlari, xususan Turk davlatlari tashkiloti doirasidagi faollik, xalqaro ekspertlar hamjamiyatida bir xil baholanmaydi. Rossiya, Xitoy va Yevropa Ittifoqi tahlilchilarining pozitsiyalari o‘z manfaatlari va geosiyosiy qo‘rquvlari bilan belgilanadi. Biroq ushbu tashqi tanqidlarni tahlil qilishda ularni “neytral ekspert bahosi” sifatida emas, balki **raqobatdosh kuchlarning strategik diskursi** sifatida ko‘rish muhim.

Ana shu strategik diskurslar ichida eng faol va tarixiy jihatdan chuqur ildiz otgani Rossiya ekspert makoniga tegishlidir. Chunki Markaziy Osiyo Rossiya uchun nafaqat geosiyosiy hudud, balki postsovet identiteti va xavfsizlik arxitekturasi ajralmas qismi hisoblanadi. Shu sababli turkiy integratsiyaga oid tanqidlarning eng keskin va ideologik shakli aynan Rossiya diskursida namoyon bo‘ladi. Rossiyalik ekspertlar orasida turkiy integratsiya ko‘pincha “yumshoq panturkizm” sifatida talqin qilinadi. Ularning asosiy xavotiri shundaki, TDT Rossiyaning Markaziy Osiyodagi tarixiy-siyosiy ta‘sirini bosqichma-bosqich siqib chiqarishi mumkin¹. Ayniqsa, til, ta‘lim, media va tarixiy xotira sohalaridagi yaqinlashuv Rossiya tomonidan madaniy-geosiyosiy raqobat sifatida qabul qilinadi.

Biroq bu tanqidlar ko‘pincha ichki ziddiyatga ega. Bir tomondan, Rossiya TDTni “ramziy, real kuchga ega bo‘lmagan tuzilma” sifatida taqdim etadi; ikkinchi tomondan esa, unga nisbatan doimiy shubha va xavotir bildiradi. Agar TDT chindan ham siyosiy jihatdan samarasiz bo‘lsa, nega u Rossiya ekspert diskursida muntazam ravishda “xavf manbai” sifatida tilga olinmoqda? Bu holat shuni ko‘rsatadiki, “panturkizm” haqidagi tanqidlar ko‘pincha ilmiy emas, balki **normativ-geosiyosiy himoya mexanizmi** sifatida ishlatiladi.

Shu bilan birga, TDT sifat jihatidan tarixiy panturkizmdan tubdan farq qiladi. Biroq, ayrim ramziy va ritorik elementlar saqlanib qolgan bo‘lib, ular Xitoy yoki Rossiya kabi davlatlarda xavotir uyg‘otishi mumkin. Shu sababli TDT ekspertlari doimiy monitoring olib borib, mavjud narativlarni tushuntirishlari, tashkilotdagi jarayonlar va maqsadlarni xorijiy ekspertlar uchun aniq ochib berishlari muhimdir. Bu nafaqat tashqi tushunmovchiliklarni kamaytiradi, balki TDTning strategik niyatlarini real kontekstdan ajratib ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, TDT faoliyati suverenitet masalasini ham ochiq ko‘rsatdi. Turkiy integratsiya jarayonlarida a‘zo davlatlar o‘z milliy mustaqilligini saqlagan holda mintaqaviy hamkorlikni rivojlantirish zarurati dolzarb bo‘lib qolmoqda. Bu esa turkiy integratsiya va milliy suverenitet o‘rtasidagi muvozanatni doimiy nazorat qilishni talab qiladi.

¹ Elena Pavlova, “Russia’s Perspective on Turkic Integration,” *Central Asia Geopolitics Review*, 2023.

Muallif pozitsiyasi shundan iboratki: TDT bugungi holatida panturkiy ekspansionizm emas, balki Rossiyaning mintaqadagi monopol ta'siriga **alternativ ramziy maydon** yaratmoqda. Aynan mana shu alternativlik Rossiyani bezovta qilmoqda, g'oyaning o'zi emas.

Biroq turkiy integratsiyaga nisbatan xavotirlar faqat postsovet makoniga xos emas. Agar Rossiya TDTni asosan o'z tarixiy-siyosiy ta'siriga tahdid sifatida qabul qilsa, Xitoy bu jarayonga mutlaqo boshqa — identiteti va ichki barqarorlik prizmasidan qaraydi. Shu bois Pekinning pozitsiyasi ochiq tanqid emas, balki ehtiyotkor strategik kuzatuv shaklida namoyon bo'ladi. Xitoy ekspert diskursi Rossyanikidan farqli ravishda ochiq ideologik tanqiddan ko'ra, ehtiyotkor va texnokratik shaklda namoyon bo'ladi. Pekin uchun asosiy xavf — turkiy integratsiyaning iqtisodiy yoki siyosiy emas, balki identitetga asoslangan transmilliy mobilizatsiya ehtimolidir¹. Bu, ayniqsa, Shinjon (Sinszyan) kontekstida seziladi.

Xitoy tahlilchilariga ko'ra, TDT doirasida "umumturkiy identitet"ning kuchayishi ichki etnik masalalarga bilvosita ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois, Xitoy turkiy integratsiyani ochiqchasiga tanqid qilmaydi, biroq uni qat'iy ravishda siyosiylik sharti bilan qabul qiladi. Bu pozitsiya TDTning hozircha iqtisodiy va madaniy darajadan chiqib ketmaganini Pekin manfaatlariga mos tushishini anglatadi.

Muallifona xulosa shuki: Xitoy tanqidi normativ emas, profilaktik xarakterga ega. Agar turkiy integratsiya institutsional xavfsizlik yoki ideologik bloklashuv bosqichiga o'tsa, Xitoy munosabati keskin o'zgarishi ehtimoldan xoli emas.

Xitoyning texnokratik va profilaktik yondashuvidan farqli o'laroq, Yevropa Ittifoqi turkiy integratsiyani asosan normativ va institutsional raqobat kontekstida baholaydi. Bu yerda asosiy masala xavfsizlik yoki identitet emas, balki Markaziy Osiyoda qaysi integratsion model ustuvor bo'lishi masalasidir². YI ekspertlari TDTga nisbatan nisbatan yumshoqroq, biroq ikkiyoqlama munosabatda. Bir tomondan, ular mintaqaviy hamkorlik, bog'liqlik va alternativ integratsion formatlarni ijobiy baholaydi. Ikkinchi tomondan esa, Turkiyaning yetakchi roli sababli TDTni "liberal bo'lmagan integratsiya modeli" sifatida ko'rishadi.

Bu yerda asosiy xavotir bu demokratiya yoki inson huquqlari emas, balki YI ta'sirining cheklanishidir. Chunki TDT kuchaygan sari Markaziy Osiyo davlatlari uchun Yevropa normativ modeli yagona yo'l bo'lib qolmaydi. Shunday qilib, YI tanqidi ham ideologik emas, balki raqobatga asoslangan. Rossiya, Xitoy va Yevropa Ittifoqi pozitsiyalarini bir butun holda ko'rib chiqish shuni ko'rsatadiki, tashqi tanqidlarning markazida bitta umumiy masala yotadi, Markaziy Osiyo davlatlarining

¹ Min Ye, *China's Foreign Policy in Central Asia: Strategic Interests and Regional Governance* (New York: Routledge, 2022).

² European Union Institute for Security Studies, "EU Perspectives on Central Asian Integration," 2023, <https://www.iss.europa.eu/content/eu-perspectives-central-asian-integration>

strategik avtonomiyasi. Aynan shu nuqtada muhokama tashqi aktorlar qarashidan ichki masalaga, ya'ni TDT doirasida ishtirok etayotgan davlatlarning suvereniteti va qaror qabul qilish erkinligiga ko'chadi.

Eng murakkab va bahsli masala bu suverenitet masalasi. Savol shunday qo'yilishi kerak: TDT doirasida, xususan O'zbekistonning faolligi, uzoq muddatda Markaziy Osiyoda Anqaraning siyosiy-madaniy dominantligiga olib kelishi mumkinmi?

Bu xavfni mutlaqo inkor etish ilmiy jihatdan xato bo'lardi. Haqiqat shuki, TDT ichida:

- resurslar,
- tashabbuslar,
- institutsional tajriba asosan Turkiya tomonidan ishlab chiqiladi.

Bu esa tabiiy ravishda yetakchi–ergashuvchi asimmetriyani yuzaga keltiradi. Biroq bu holat avtomatik tarzda suverenitet yo'qolishini anglatmaydi. Muammo TDTda emas, balki unda qanday ishtirok etilayotganida. Agar O'zbekiston TDTni:

- tashqi siyosiy manevr,
- iqtisodiy va transport manfaatlarini ilgari surish,
- va ko'p vektorli siyosatning bir ustuni sifatida ishlatsa, Ankara dominantligi cheklangan bo'ladi.

Aksincha, agar turkiy birlik faqat madaniy diskurs asosida, tanqidsiz qabul qilinsa, unda normativ va diskursiv qaramlik yuzaga kelishi mumkin. Bu — bevosita siyosiy bosim emas, balki qarorlar qabul qilishda “ramziy moslashuv” orqali namoyon bo'ladigan yumshoq qaramlikdir. TDT O'zbekiston suverenitetiga tahdid emas, biroq u noto'g'ri konseptualizatsiya qilingan taqdirda, tashqi siyosiy avtonomiyani toraytiruvchi omilga aylanishi mumkin. Shu ma'noda, turkiy integratsiya na ideallashtirilishi, na demonizatsiya qilinishi lozim.

U doimiy ravishda siyosiy muvozanat, tanqidiy refleksiya va suveren manfaatlar bilan boshqarib boriladigan murakkab strategik jarayondir. Shunday qilib, Rossiya “panturkizm”, Xitoy “identiteti xavfi”, YI esa “normativ chetlashuv” haqida gapiradi. Ammo bu tanqidlarning barchasi TDTning real mazmunidan ko'ra, ularning o'z geosiyosiy mavqeini saqlab qolish istagi bilan bog'liq. Asosiy masala shundaki, turkiy integratsiya kim uchundir loyiha, kim uchundir vosita, kim uchundir esa xavf. O'zbekiston uchun esa u — faqat bitta narsa bo'lishi kerak: suveren manfaatlarga xizmat qiluvchi pragmatik platforma. Shu nuqtadan boshlab muhokamani faqat tashqi aktorlarning baholari bilan cheklab bo'lmaydi. Chunki turkiy integratsiyaning O'zbekiston uchun real ta'siri u haqda kim nima deyayotganida emas, balki ushbu g'oyaning qanday diskurslar orqali legitimlashtirilayotgani va siyosiy ongga qanday singdirilayotganida namoyon bo'ladi. Aynan shu yerda psixopolitik mexanizmlar va antropologik omillar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi: ular integratsiyani ratsional manfaatlar maydonidan ramziy majburiyatlar va emotsional sadoqat maydoniga ko'chirish xavfini yuzaga chiqaradi.

Turkiy integratsiya jarayonlarida kuzatilayotgan faollik nafaqat institutsional va geosiyosiy omillar bilan, balki siyosiy ongni shakllantirishga qaratilgan psixopolitik mexanizmlar bilan ham izohlanadi. Ushbu mexanizmlar liderlar nutqi, ramziy obrazlar va tarixiy xotira orqali jamoaviy identitetini mustahkamlashga xizmat qiladi. Biroq antropologik nuqtayi nazardan qaralganda, bunday diskurslar faqat ma'no ishlab chiqaruvchi neytral vosita emas, balki siyosiy xatti-harakatlarni yo'naltiruvchi va chegaralovchi kuchli ijtimoiy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi¹.

Aynan shu nuqtada psixopolitika va antropologiya o'zaro tutashadi: liderlar tomonidan takror-takror qo'llanilayotgan "qardoshlik", "umumiy taqdir" va "tarixiy birlik" kabi metaforalar Turner va Geertz ta'riflagan ritual nutq shakliga kiradi. Bu nutq siyosiy hamkorlikni muqarrar va shubhasiz jarayon sifatida ko'rsatadi. Natijada siyosiy qarorlar ratsional manfaatlar asosida emas, balki emosional sadoqat va ramziy moslashuv orqali qabul qilinishi ehtimoli ortadi.

Biroq deklarativ darajadagi ushbu ramziy tenglik real siyosiy amaliyot bilan to'liq mos kelmaydi. Amaliy jarayonda integratsiya tashabbuslari notekis taqsimlanmoqda, institutsional tajriba va resurslar asosan bitta markazda jamlanmoqda, qarorlar esa majburiy kuchga ega emas. Shu tariqa "nima deyilyapti" bilan "nima qilinyapti" o'rtasida antropologik jihatdan muhim bo'lgan uzilish yuzaga keladi. Bu uzilish ramziy tenglik bilan amaliy ierarxiya o'rtasidagi qarama-qarshilik sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur tafovut O'zbekiston uchun ayniqsa sezgir ahamiyatga ega. Chunki psixopolitik diskurslar tanqidsiz qabul qilingan taqdirda, ular bevosita siyosiy bosim ko'rsatmasdan turib, tashqi siyosiy tanlovlarni bilvosita cheklashi mumkin. Bu jarayonda suverenitet yo'qotilishi ochiq majburiyatlar orqali emas, balki "madaniy mos kelish" va "birlikka sodiqlik" kabi ramziy normalar orqali amalga oshadi. Antropologik tilda aytganda, bu normativ ijtimoiylashuv jarayoni bo'lib, u siyosiy elitalarning manevr imkoniyatini sekin-asta toraytiradi. Shu bois, muammo turkiy integratsiyaning o'zida emas, balki uni qaysi diskurs orqali va qanday psixopolitik mantiq asosida ichkilashtirilayotganidadir. Agar integratsiya faqat emotsional va identitar birlik doirasida talqin qilinsa, u O'zbekistonning ko'pvektorli tashqi siyosatiga zid ravishda bitta markaz atrofida ramziy tortilish hosil qilishi mumkin. Aksincha, agar turkiy hamkorlik ratsional manfaatlar, ochiq muhokama va institutsional muvozanat asosida olib borilsa, u suverenitet bilan mos keluvchi pragmatik platformaga aylanishi mumkin.

Shunday qilib, psixopolitik manipulyatsiyalar va antropologik diskurs tahlili bir-biridan ajralgan tushunchalar emas, balki yagona jarayonning ikki qirrası sifatida namoyon bo'ladi. "Nima deyiladi" va "nima qilinadi" o'rtasidagi tafovutni ochib berish esa turkiy integratsiyaning O'zbekiston uchun ehtimoliy salbiy oqibatlarini oldindan ko'ra bilish va ularni boshqarish imkonini beradi. Aynan shu tanqidı

¹ Jan-Werner Müller, *Anthropology of Political Power* (London: Palgrave Macmillan, 2021).

yondashuv integratsiyani romantik narrativdan chiqarib, suveren manfaatlariga asoslangan ongli siyosiy tanlov darajasiga olib chiqadi.

Rossiya “panturkiyizm”, Xitoy “identitet xavfi”, Yevropa Ittifoqi esa “normativ chetlashuv” haqida gapiradi. Ammo bu tanqidlarning barchasi Turk davlatlari tashkilotining real mazmunidan ko‘ra, mazkur aktorlarning o‘z geosiyosiy mavqeini saqlab qolish istagi bilan chambarchas bog‘liq. Shu ma’noda, turkiy integratsiya kim uchundir ideologik xavf, kim uchundir raqobat maydoni, kim uchundir esa tashqi siyosiy vosita bo‘lib ko‘rinadi. O‘zbekiston uchun esa u faqat bitta narsa bo‘lishi kerak: suveren manfaatlariga xizmat qiluvchi pragmatik platforma. Biroq aynan shu pragmatizmni saqlab qolish masalasi TDT kontekstida eng murakkab muammoga aylanmoqda.

XULOSA

TDTni boshqa mintaqaviy integratsiya loyihalari bilan solishtirganda, u klassik institutlarga tayangan modelni emas, balki ramziy va diskursiv yaqinlikka asoslangan formatni ifodalaydi. Masalan, Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi (MDH) tajribasi shuni ko‘rsatdiki, umumiy tarixiy o‘tmish va institutsional mexanizmlar integratsiya uchun yetarli emas. MDH imperiyadan keyingi majburiy yaqinlikka, ixtiyoriylikdan ko‘ra inertsiya va siyosiy merosga tayanar edi¹. Natijada, bu tuzilma na real iqtisodiy integratsiyani, na barqaror siyosiy hamkorlikni ta‘minlay oldi. TDT esa aksincha, majburiyatdan emas, balki umumiy madaniy yaqinlik va identitetga suyanadi. Ammo aynan shu farq uni MDHdan kuchli qilgani kabi, potensial jihatdan yanada nozik va murakkab qiladi.

Ko‘plab tadqiqotlarda TDTning asosiy ustunligi ixtiyoriylik va “qardoshlik” g‘oyasi sifatida talqin qilinadi. Biroq ushbu maqolada muallif bunday yondashuvni yetarli deb hisoblamaydi. Chunki integratsiyaning haqiqiy ta’siri huquqiy majburiyatlar yoki iqtisodiy bitimlarda emas, balki siyosiy ongni shakllantiruvchi psixopolitik mexanizmlarda namoyon bo‘ladi. TDT doirasida shakllanayotgan integratsiya, avvalo, davlatlararo emas, balki antropologik xarakterga ega bo‘lib, u tarixiy xotira, ramzlar, liderlar nutqi va “umumiy taqdir” haqidagi narrativlar orqali ishlaydi.

Aynan shu nuqtada liderlik masalasi markaziy ahamiyat kasb etadi. Amaldagi tahlillarda Turkiyaning roli ko‘pincha “yetakchi davlat” yoki “karizmatik markaz” sifatida izohlanadi. Biroq bunday tushuntirish TDTdagi real jarayonlarni to‘liq ochib bermaydi. Amalda esa bu yerda Weber tasvirlagan karizmatik yoki institutsional liderlikdan ko‘ra, antropologik jihatdan “qarindoshlik asosidagi yetakchilik” modeli shakllanmoqda. Ushbu modelda lider hukmron subyekt emas, balki “katta aka” sifatida tasvirlanadi; bo‘ysunish huquqiy majburiyat emas, balki axloqiy hurmat va ramziy sadoqat shaklida namoyon bo‘ladi.

¹ Ronald Grigor Suny, *The Revenge of the Past: Nationalism, Revolution, and the Collapse of the Soviet Union* (Stanford: Stanford University Press, 1993).

Bunday yetakchilik modeli tashqi tomondan mojarosiz va ijobiy ko‘rinishi mumkin. Ammo O‘zbekiston nuqtayi nazaridan aynan shu mexanizm eng jiddiy xavflarni yashiradi. Chunki qarindoshlik logikasi siyosiy tenglikni emas, balki axloqiy ierarxiyani shakllantiradi. Natijada, ochiq bosim yoki majburiy qarorlar bo‘lmasa ham, vaqt o‘tib tashqi siyosiy pozitsiyalarni “moslashtirish” ehtiyoji paydo bo‘ladi. Bu holat suverenitetning bevosita yo‘qolishi emas, balki qarorlar qabul qilish jarayonida ichki o‘z-o‘zini cheklash, ya‘ni yumshoq diskursiv qaramlik orqali namoyon bo‘ladi.

Shu bois, TDTni na idealizatsiya qilish, na MDH kabi muvaffaqiyatsiz integratsiya bilan avtomatik tenglashtirish to‘g‘ri bo‘ladi. Muammo tashkilotning o‘zida emas, balki uni qanday konseptualizatsiya qilish va unda qanday ishtirok etishda. Agar O‘zbekiston TDTni ko‘pvektorli tashqi siyosatning bir elementi, manfaatlarni ilgari surish uchun instrument sifatida saqlab qolsa, ushbu integratsiya suverenitetni mustahkamlovchi omil bo‘lib qoladi. Aksincha, agar turkiy birlik tanqidsiz qabul qilinib, ramziy majburiyat sifatida ichkilashtirilsa, u siyosiy mustaqillikni cheklovchi nozik mexanizmga aylanishi mumkin.

Shu kontekstda, O‘zbekistonning TDTdagi suvereniteti uch asosiy ssenariy orqali tahlil qilishimiz mumkin. Birinchisi, **pragmatik ishtirok**, bunda O‘zbekiston tashkilotdagi tashabbuslarni va integratsiya mexanizmlarini milliy manfaatlarini va ko‘pvektorli siyosat strategiyasiga mos ravishda ishlatadi. Bu holatda O‘zbekiston uchun TDT faqat suveren manfaatlariga xizmat qiluvchi pragmatik platforma sifatida namoyon bo‘ladi va hech qanday tashkiliy yoki siyosiy majburiyatga qattiq bog‘lanmaydi.

Ikkinchi ssenariy bu **ramziy ishtirok**, bunda O‘zbekiston TDTdagi faoliyatda ko‘proq ramziy xarakterga ega bo‘lib, tashkilotning umumiy turk identifikatsiyasi va madaniy tashabbuslariga qo‘shiladi. Shu bilan birga, bu ssenariy O‘zbekistonning suverenitetini qisman “simvolik” tarzda aks ettirishni bildiradi: davlat o‘z mustaqil siyosiy qarorlari va milliy strategik vazifalarini himoya qilgan holda, tashkilotning ramziy va diskursiv mexanizmlariga hamrohlik qiladi.

Uchinchi ssenariy bu **Anqaraga qat‘iy bog‘liqlik**, bunda O‘zbekistonning suvereniteti Turkiya ta‘siri ostidagi integratsiya mexanizmlari orqali cheklanadi. Tashkilotdagi siyosiy va iqtisodiy tashabbuslar Turkiyaning strategik maqsadlari bilan moslashtirilishi zarur bo‘ladi, bu esa O‘zbekistonning mustaqillik va milliy manfaatlarining ustuvorligini zaiflashtirishi mumkin. Aynan shu holatda qarorlar qabul qilish jarayonida ichki o‘z-o‘zini cheklash va yumshoq diskursiv qaramlik xavfi paydo bo‘ladi.

Shu tariqa, TDT doirasida O‘zbekistonning suverenitetini saqlash uning qanday rolni tanlashi va tashkilotdagi mexanizmlardan qanday foydalanganiga bog‘liq. Pragmatik ishtirok suverenitetni mustahkamlovchi vosita bo‘lishi mumkin, simvolik

egidalanish ramziy yaqinlik va ijtimoiy hamkorlikni oshiradi, ammo Ankaraga qaramlik esa siyosiy mustaqillikka nozik, ammo seziladigan ta'sir ko'rsatadi.

Shunday qilib, ushbu tahlil TDTni oddiy mintaqaviy tashkilot emas, balki **geosiyosiy loyihadan ko'ra antropologik sinov** sifatida ko'rishni taklif etadi. Uning kelajagi institutlar kuchiga emas, balki ishtirokchi davlatlarning, xususan O'zbekistonning, ramziy jozibani ratsional manfaatlardan ustun qo'ymaslik qobiliyatiga bog'liq.

Turkiy integratsiya jarayonlari, xususan TDT faoliyati, klassik mintaqaviy integratsiya modellari, jumladan MDH yoki Yevropa Ittifoqi tajribasi bilan solishtiriladi. TDT MDHning muvaffaqiyatsiz tajribasidan farqli ravishda **ixtiyoriy ishtirok, madaniy yaqinlik va umumturkiy identitetiga** asoslanadi. Shu bilan birga, uning samaradorligi faqat iqtisodiy yoki siyosiy institutlarga emas, balki **lider diskurslari, ramzlar va transmilliy identitetni** shakllantirishga bog'liq.

O'zbekiston uchun asosiy ilmiy xulosalar quyidagicha:

1. TDTning antropologik tabiati uni nafaqat integratsiya modeli, balki **suverenitet uchun psixologik maydonga** aylantiradi.

2. Qarindoshlik asosidagi liderlik modeli va ramziy mexanizmlar qarorlar qabul qilish jarayonida **yumshoq qaramlikni** yuzaga keltirishi mumkin.

3. Shu sababli, TDT faqat **tashqi siyosiy manevr va iqtisodiy manfaatlarni ilgari surish vositasi** sifatida konseptualizatsiya qilinishi zarur.

Natijada, TDT nafaqat mintaqaviy integratsiya tajribasi, balki **antropologik va psixopolitik analiz obyekti** sifatida qiziqarlidir, va uning kelajagi O'zbekistonning konseptual yondashuvi va strategik ixtiyoriyligiga bevosita bog'liq.